

Betekintés a 19. századi Magyarország felelős őrsége működésébe

An insight into the responsible guard of 19th century Hungary

Ernyes Mihály

Dr., c. főiskolai docens, ny. rendőr dandártábornok
ermi_uiroda@freemail.hu

Lippai Zsolt

Dr., PhD, egyetemi adjunktus, rendőr alezredes
Nemzeti Közszerológiai Egyetem,
Rendészettudományi Kar
lippai.zsolt@uni-nke.hu

Absztrakt

Cél: A tanulmány elkészítésének célja a Magyar Királyság déli és középső területein a 19. század második felében működő felelős őrség sokak által csak kevésbé ismert történetének és működésének vizsgálata.

Módszertan: A tanulmány szerzői gyakorló rendészeti szakemberként elemzik egyes magyarországi települések felelős őrsége működésével kapcsolatban felelhető tanulmányokat, levéltári és a korabeli sajtóban megjelent forrásokat; betekintést adva az egykori Magyarország vagyon- és rendvédelmi szervezeteinek napjainkra már feledésbe merült működésébe.

Megállapítások: Az olvasó rálátást nyer a vagyonvédelmi tevékenységhez kötődő felelős őrség tevékenységére. A cikk pillanatképet ad a biztonság mint közös küldetésünk megteremtése egyik speciális, korabeli szervének mindennapjairól.

Érték: A tanulmány szerzői a magánbiztonság átfogó tudományos kutatásához kívánnak hozzájárulni, felismerve annak tényét, hogy a kutatott téma a rendőri működés folyamatosan időszerű kérdése, ugyanis a rendőrség működésében az elmúlt évtizedek számos, addig nem tapasztalt helyzetet eredményeztek. A feladatok és elvárások mennyiségi és minőségi átalakulása a biztonság megteremtésének és fenntartásának állami és nem állami szereplői közötti kapcsolat átértékelését is szükségessé teszi. A tanulmány ezen tevékenység tanulmányozásához nyújt segítséget.

A szerzők a kéziratot magyar nyelven nyújtották be. Benyújtás: 2025. 07. 03. Átdolgozás: 2025. 09. 29.
Elfogadás: 2025. 12. 14.

Kulcsszavak: Magyarország, magánbiztonság, közbiztonság, felelős őrség

Abstract

Aim: The aim of this study is to examine the little known history and operation of the responsible guard in the southern and central regions of the Kingdom of Hungary in the second half of the 19th century.

Methodology: The authors of the study, as practising law enforcement experts, analyse studies, archival and contemporary press sources on the operation of the responsible police of some Hungarian settlements, providing insight into the now forgotten operation of the property and law enforcement organisations of former Hungary.

Findings: The reader will gain an insight into the activities of the responsible guard linked to its asset protection activities. It gives a snapshot of the daily life of one of the specialised, contemporary agencies of the day, which is responsible for creating security as our common mission.

Value: The authors of the paper wish to contribute to a comprehensive scientific research on private security, recognizing that the topic under study is a topical issue in the ongoing operation of the police, as the past decades have brought about a number of unprecedented situations in the operation of the police. The quantitative and qualitative transformation of tasks and expectations also calls for a reassessment of the relationship between state and non-state actors in the creation and maintenance of security. This study will help to explore this activity.

Keywords: Hungary, private security, public security, responsible policing

Bevezető

A 895–900 körül lezajlott honfoglalás után, illetve Szent István királyunk 1000-es államalapítását követően a vármegyék létrehozásából és a feudalizmus sajátosságaiából fakadóan egészen az 1867-es kiegyezésig nem beszélhetünk központi közigazgatásról. A gyepűrendszer kiépítése, a határvédelem megszervezése kezdetleges határrendészeti törekvésekre utal, míg a korabeli királyi rendelkezések a fényűző, az idegenrendészet (Hautzinger, 2013), a vallás és a bűnügyi rendészet egyes elemeit is tartalmazták. Továbbá az is tény, hogy Magyarországot tekintve – más európai országoktól eltérően – nem fejlődött ki a feudális abszolutizmus időszakára jellemző „rendőrállam” (Ferenczy, 1905), mivel a honi rendészeti jellegű közigazgatásból alapvetően hiányzott a „jóléti rendészetnek” nevezett tartalom. Ezáltal a honi rendészet kialakulásáról érdemben csak a 19. század

második felében beszélhetünk, gondolva itt például az 1840. évi IX. törvénycikkre, a mezei rendőrségről szóló, első rendőrségi törvényünkre.

Zsoldos Ignác *Néhány szó a honi közbátorságról* című művében a bűnmegelőzésről, szigorú büntetésekről, közbátorsági kártalanítási alapról és egy „mértékletességi társaság” létrehozásáról is írva elsőként mondja ki, hogy rendőrség nélkül nem lehet rend az országban (Zsoldos, 1838). Az országos hatáskörű magyar rendőrség szervezetét érintően a rendészettudományról szóló írásos anyaggal elsők között Karvasy Ágoston *A politikai tudományok rendszeresen előadva* című, 1845-ben írt művében találkozhatunk, amelyet követően néhány év múlva Szemere Bertalan belügyminiszter Hajnik Pálra bízta az 1848–49-es forradalom és szabadságharc miatt kísérleti fázisában megrekedt országos rendőrség létrehozását. Nem sokkal később, 1873-ban a Pest–Buda–Óbuda egyesítéséről szóló törvénnyel jön létre az állami rendőrség első megjelenési formájaként a Fővárosi Rendőrség, melyet követően még nyolc évet kellett várni 1881. április 11-ig, amikor a parlament elfogadta az első állami rendőrség jogszabályi alapjait lefektető, a Fővárosi Rendőrségről szóló 1881. évi XXI. törvénycikket. E törvény már pontosan rögzítette a rendőrség szervezetét és személyi állományának összetételét. Ez a főkapitány által vezetett szervezet tisztekből, gyalogos és lovas rendőrökből és szolgákból állt (Lippai, 2022).

A Fővárosi Rendőrség kiemelt szerepe mellett nem szabad megfeledkezni azonban arról sem, hogy ezekben az évtizedekben intézményesültek a korabeli rendvédelem meghatározó testületei. Ekkor jött létre például a Magyar Királyi Pénzügyőrség (1867), a Magyar Királyi Koronaőrség (1871), illetve a Magyar Királyi Csendőrség (1881) is. A korszak rendvédelmi berendezkedésére jellemző, hogy a rendvédelmi feladatok integrált formában jelentek meg, ez azonban – a manapság jellemző felfogással ellentétben – nem kizárólagosságot, hanem az egyes szervek feladatok mentén történő szoros együttműködését jelentette (Parádi, 2007). A legfontosabb testületek mellett a Magyar Királyság rendvédelmi szerveihez tartoztak az úgynevezett testőrségek, a büntetés-végrehajtás több lépcsőben – végül 1906-ban – intézményesült szerve, illetve a Képviselőházi Őrség. A Képviselőházi Őrséggel kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy a testület megszüntetésére hivatalosan (de jure) soha nem került sor, eredeti rendeltetésének megfelelő működése a Képviselőház és az őrség feloszlásával (de facto) azonban mégis megszűnt. Vagyis a korszak végére mintegy kilenc rendvédelmi/rendfenntartó feladatot ellátó testület működött hazánkban (Nagy & Lippai, 2021).

A korszak ismert és méltán elismert rendészeti szereplői vizsgálata mellett, a rendészettudomány kutatói közül viszont csak igen kevesen irányították figyelmüket a biztonság megteremtésének nem állami szereplőire, a rendészet

speciális szerveire, „perifériáira”, valamint a hagyományosnak is nevezhető rendészeti felfogástól eltérő módszerek alkalmazására. Az állami és nem állami szereplők közös munkavégzése, közös biztonságunk megteremtésének és fenntartásának egymást kiegészítő hatása, tehermentesítő tevékenysége, az egyes szerepek újragondolásának lehetősége pedig szintén kevésbé kutatott terület.

Tanulmányunk elkészítésének célja a korszak sokak által csak kevésbé ismert rendészeti szereplője, a felelős őrség tevékenységének a teljesség igénye nélküli bemutatása, mindazzal együtt, hogy a témakör vizsgálatakor a bőségesnek korántsem tekinthető levéltári és szakirodalmi források és a korabeli sajtó által közre adottak álltak rendelkezésünkre.

Több elnevezés, azonos tevékenység

A felelősőr elnevezéssel találkozhatunk a szerezsan, felelőséjjeliőr (felelős éjjeli őr), felelőséjőr, felelősközségiőr, felelős községi bakter, vagyonilag felelős őr, anyagilag felelős éjjeli őr, felelőscsendőr, felelőscsosz, felelőspásztor és önként vállalkozó határőr-határőrző kifejezésekben. Egy az 1882 tavaszán megjelent újságcikk szerint pedig „*A mohácsi szegény ember fizet mezei, réti, szigeti, szőlőhegyi és éjjeli házpásztorokat, még pedig oly gazdagon, hogy évi adóját felülhaladja ezen kiadása s még sem alhatik nyugodtan*” (F. E., 1882).

A mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló 1894. évi XII. törvénycikk 75. §-a hivatkozik mezőőri jogokkal fel nem ruházott külön pásztorok tartásának lehetőségére, amely törvény a végrehajtó személyi állomány tagját csőznek és felügyazónak nevezi. A törvény indokolása pedig a mezőőr elnevezést használja az ország különböző vidékein meglévő különböző elnevezések, mint a pásztor, a csősz, a kerülő stb. helyett, azért, hogy a mezőőr közhatósági jellegét is kifejezze. A magyar nyelv szótára a „felelős” címszó jelentéseként „*Valami felől számolni, valaminek okát adni köteles, valamiért kezeskedő v. jótálló*” (Czuczor & Fogarasi, 1864) magyarázatot jelöl. Az őr mint személy jelenti azt, kinek feladata bizonyos helyen, ponton, vidéken körülnézni, vigyázni, valamit szemmel tartani, hogy valahonnan kár, veszély ne történjék (Czuczor & Fogarasi, 1867). Az őrség pedig őri állapot, kötelesség, működés, amely felelősséggel jár (Czuczor & Fogarasi, 1867). Az őrség az őr származéka, amely szavunk a 14. századra elavult, azt csak a nyelvújításkor elevenítették fel (Zaicz, 2006).

A csősz szintén szótári jelentésben „*Mezőőr; mezőkerülő, ki a határban a tilosokra felügyel, s a tilosba menő marhát behajtja. Csőznek hívják, mert csővel (puskával) szokott járni. Balaton mellékén botos, ha bottal jár. Dinnye-, kolompér-, kukoricza-csősz*” (Czuczor & Fogarasi, 1864). Később „*A földeken levő*

termés, gyümölcs őrzésére felfogadott férfi.” Lehet „parkőr” s ritkábban használt, átvitt értelemben „őr, őriző” (Bárczi & Országh, 1959).

A korszak közbiztonságára erőteljesen negatív befolyással bíró betyár kezdetben suhancot, fiatal és dolog nélküli legénykét, az Alföldön fiatal béreslegényt is jelentett (Révai, 1911). A 18. század második felében alakult ki az a rétegük, melynek tagjai bűncselekményeket követtek el. Számuk a társadalmi nehézségek, a kilátástalanság hatására rohamosan nőtt; a Csanád megyei szabályozás 1837-ben meghatározta a betyárok csoportjait, kiemelve a fegyveres elkövetéseket. A dél-alföldi megyék betyárok elleni sikertelen fellépését részben a nép általi betyárpártolásnak, részben a rendőri szervezet kezdetlegességének tudták be (Vígh, 1989). A betyárokat a nép általában rejtegette, némely orgazdaként szerepelt kisbirtokos pártolta, ugyanis „*a nagyuraknak pedig érdekükben állott velük ellenséges lábon nem állani*” (Osváth, 1905).

Kormos Béla (1838–1901) részletesen mutatta be a felelőscsendőri, Bácsmegegyében szerezsánságnak nevezett intézményt. Meglátása szerint csak igen kevesen tudják, hogy Magyarország legalsó megyéinek községeiben olyan közbiztonsági közege született, amely éppen a közbiztonságnak vált akadályává. Általános elterjedése az 1860-as évekre tehető, amikor a nép látta, hogy a károsodásokat a közbiztonsági rendes közegek meggátolni nem bírják, a bűnösöket felderíteni és az általuk okozott károk megtérítésére szorítani csak ritkán tudják. Arra jutottak, hogy azokat az egyéneket, akiktől vagyonukat legjobban kell féltetni, kötelezze a javak őrzésére, ez pedig úgy történjen, hogy az örök a kárért felelősek is legyenek. Felfogadták a környék megrovott embereit, három, négy vagy akár nyolc személyt, nagy fizetést adtak nekik azért, hogy a községi lakosok vagyona vigyázzanak, s kár bekövetkezte esetén azt bérükből térítsék meg. Úgy gondolkodtak, hogy nehezebb ott lopni, ahol a gazda maga is zsvány; így támadt az úgynevezett felelőscsendőri intézmény gondolata. Minél nagyobb és híresebb zsvány volt a település felelősre, annál biztonságosabbnak érezték községüket az ott lakók. A gyakorlat azonban nem gátolta a büntetteket, különösen úgy, hogy a felelősörök szerződésükben kikötötték, nem felelősek az erőszakos rablásért, a bolti árukért és a készpénzért. A felelőscsendőrök ismerték egymást, hallgatólagosan megállapodtak, hogy otthon nem lopnak, de más vidéken igen s onnan sem visznek el olyat, amiért a kolléga felelős. Előfordultak olyan esetek, amikor megbízták a tolvajt a lopással, majd a károsulttal kiegyeztek félárra, a bűnelkövetővel pedig a nyereségen osztoztak. A felelős örök közül sokan az állami börtönökben – Illaván, Vácon, Leopoldváron, Munkácson – több éven át raboskodtak, mely idő alatt ismeretségeket kötöttek, jó hasznát véve azoknak a szabadulásuk után (megjegyezve, hogy az Alföldön bekövetkezett nagy rablások csaknem mindegyikének elkövetői között volt

felelősőr). Nekik több lopásra, rablásra adott alkalmat az engedélyezett fegyvertartásuk és a kárkeresés ürügye alatt távolabbi vidékeken történő megjelenésük. A betyárvilág felszámolásának kezdetekor Szegeden és Péterváron már mintegy 40 büntettes felelősőr volt befogva (Kormos, 1869).

Osváth Pál (1831–1908) szerint az 1850-es években belátták a polgárok, hogy az osztrák zsandárok a tolvajlásokat elkövető betyárok ellenében tehetetlenek, ezért az elharapódzott lopások gátlására, sok helyütt díjazás mellett, felelős őrség név alatt rendőrséget szerveztek, melynek tagjai általában a már magukat börtönökben kellőleg képezett zsványokból kerültek ki (utóbbi pedig azért történt, mert tisztos egyének felelősséget nem mertek vállalni). A közbiztonság nem javult, sőt romlott, mivel a felelősőrök csak azokat jelentették fel, akiktől nem zsebelhettek, s nagyobb hiba volt, hogy a felelősőrök igazolvány mellett kóborolhattak és zsákmány nélkül nem tértek haza. *„Ezeket a jobb csendbiztosok üldözték, de legtöbbet Ráday szüntetett meg”* (Osváth, 1905).

Preszly Lóránd (1883–1952) szerint az úgynevezett „felelős éjjeli örök” intézménye némely vidéken nagy hátrányára volt a közbiztonságnak. *„Azon elvből kiindulva, hogy a tolvajból lesz a legjobb rendőr, a községek felfogadták a leghírhedtebb gazembereket felelős éjjeli öröknek, akik jó fizetés mellett kártérítésre kötelezték magukat”* (Preszly, 1926). Az ellopott jószágot a felelőséjeliőr előkerítette, melyért a sértett busás jutalmat adott, bíróságra nem ment; a jutalompenzt viszont a felelősőr és a tolvaj megosztotta egymás között, így komoly jövedelemre szert téve. Az 1880 körüli években Bánátokmlós, Valkány és Constancialunga (Torontál vármegye) községei látták el felelősőrökkel Torontál, Temes és Arad vármegyéket, s onnan kerültek ki a tolvajok is.

Az 1868-ban Nagyapódon összefogott, majd a Szamosújvári Fegyintézet kazamataiban őrzött bűnelkövetők között a legaljasabb gonosztevőknek azokat a rablókat nevezték, akiknek rendes cimborájuk volt a községi felelősőr, igen sokszor a pusztázó pandúr és sok esetben a csendbiztos is (Tisza, 1925).

Néhány sváb faluban az ott lakók őrt álltak és a zsákmányával haladó tolvajt lelőtték. Amikor másnap reggel rátaláltak a gonosztevőre, senki sem kereste életének kioltóját; ezekben a községekben egy ilyen eset után hosszú időn át nem történt lopás. Preszly arról is tett említést, hogy 1886-ban több gyilkosságot elkövető rablóbanda tagjai a felelősőrök közbenjárásával Újvidéken vásároltak modern lőfegyvereket (Preszly, 1926).

Személyes példát jelentett Csonka Bálint híres betyár esete, akit a Bács-Bodrog megyei Martonos községben, fegyházbüntetéséből szabadulását követően, megtettek felelősőrnek. Csonka a hivatali teendői mellett azonban nem hagyott fel a betyárkodással, jó kapcsolatot ápolt lókötő bandákkal és olyan felelősőrökkel, akik orgazdák voltak (Politikai Ujdonságok, 1888).

1880. április 7-én az Arad megyei közgyűlés közbiztonságról szóló vitájában a főispán kifejtette, hogy „*a felelős örök intézménye jó lehet, de legtöbb esetben oda fajult, hogy az ma nem más, mint megalkuvás a tolvajokkal, akik évről-évre feljebb csigázzák követeléseiket*” (Krassó-Szörényi Lapok, 1880). Rámutatott arra is, hogy a tolvajokat csak tolvaj ismerheti jobban, nem más, mint az intézményt megrontó hamis felfogás.

Szemelvények a felelős őrség működéséből

Németh József (1866–1932) szerint „*Az Alföldön, különösen Pest, Jász-N.-Kun-Szolnok, Bács-Bodrog, Hajdú és Torontál vármegyékben a külső határ őrzésének igen különös módja fejlődött ki, az [...] úgynevezett felelős örök...*” (Németh, 1896). Ők a birtokosoktól holdanként bizonyos javadalmazást kaptak, és kötelezték magukat az általuk elvállalt határrészben történt minden kár megtérítésére.

A felelős örök néhol közhatalósági elismerést is nyertek. E vonatkozásban érdekes Hajdú-Böszörmény rendezett tanácsú város szabályrendeletének azon intézkedése, amely szerint a mezei csőszök által végzett határőriztetést megszüntették és azt az erkölcsi és anyagi biztosítékot nyújtó, önként vállalkozó határőrökre ruházták. Az elkülönített határrészek őrzésére minden évben árlejtést adtak ki és a legjutányosabban vállalkozó határőrök kapták meg a lehetőséget; a nyerteseket feleskettették. A határok állandó felügyeletével megbízott szegődményesek voltak az önálló erdőfelügyelők és erdőcsőszök, a bagotai birtokcsőszök, kertcsőszök, mező- és szőlőcsőszök, temetőcsőszök és megfelelő létszámú pásztorok (Komoróczy, 1973). Azt, hogy a községi felelős örök nem tekinthetők hatósági közegeknek a Kúria büntető tanácsa az 1884. évi 5207. számú elvi határozatával ki is mondta (Magyar Közigazgatás, 1885).

1862-ben arról is tájékozódhattak az érdeklődők, hogy a Jászságban és Kunságban a homok szőlők szorgalmas művelése nagyon halad, ámbár fájlalni lehet az előző évben kedvező eredménnyel felállított felelős szőlőcsőszök megszűnőfélben létét. Ugyanis a szőlősgazdák nem készségesek a csőszök bérének fizetésében (Sinoros, 1862).

Mezőtúr városban 1872-ig a felelősörök intézménye dívott (Tisza, 1925). 1875. március 15-én a főispán elnöklete alatt tartott rendes megyebizottsági ülésen napirendre került Mezőtúr város képviselőtestületének a felelősörök újra felállításáról és a külterületekre kiterjesztéséről szóló elképzelése. Az előző év december 20-án kelt s jóváhagyás végett bemutatott felelősörök szabályok azon szabályrendeletből valók, melyet a belügyminiszter 1873. október 22-én 27.760. szám alatt hozott rendeletével megsemmisített; mondván, hogy „*a személy- és*

vagyonbiztonság fölötti őrökös a hatóságoknak legkiválóbb és fontosabb kötelessége, melyet csak saját közvetlen közegeik által gyakorolhatnak, s mely szerződés tárgyává egyáltalában nem tétethetik” (Eger, 1875). Ezért a felelőrség újra felállításáról szóló megfellebbezett határozatot megsemmisítették. A felelős őröség gyengeségét 1883 elején is felemlítették, örömmel nyugtázva, hogy a közbiztonság védelmét Mezőtúron január 1-től a Magyar Királyi Csendőrség vette át (Budapesti Hírlap, 1883).

Hódmezővásárhelyen 1882-ben, amikor a település rendőrségét újonnan szervezték, a belterületen éjszaka szolgálatot teljesítőket felelőséjeliőröknek nevezték, mely testület megszűnt annak ellenére, hogy újságírói vélemény szerint „Az utóbbi időben a lakosság nyugodtan hajthatta álmra fejét, mert azok a subás éjjeliőrök felelősök lévén minden kárért, nagyon érdekükben állónak tartották az éber őrökösést” (Hód-Mező-Vásárhely, 1882). A régi boldog időkre visszaemlékező írás szerint 1866. november 2-án Hódmező-Vásárhely képviselő bizottságának ülésén a főbíró előterjesztette a helybeliek óhaját a közbátorsági és vagyonbiztonsági őrökös módosítására, nevezetesen, hogy a kürtösök által mit sem érőnek bizonyult éjjeli őrökös helyébe 35 fős felelős éjjeli őröséget állítsanak. Őrök csak vagyonos emberek lehettek, ha saját vagyonuk nem volt, egy évi őrösítés erejéig biztosítást nyújtó kezet kellett állítaniuk. Az őröséget télen este hatórától reggel hatóráig, nyáron este kilenctől reggel négyig tartott, és a saját öltözkűk mellé kaptak egy golyós szimpla puskát, kettő pisztolyt és egy sípot. Az éjszakázókról nyilvántartást vezettek, a mulatozóktól számonkérhették, hogy miből mulattak. Felelősök voltak a város területén bekövetkezett kárért, a rablás vagy tolvajlás okozta kárt meg kellett téríteniük, hacsak az elvitt tárgyat meg nem találták. A felelős őröség parancsnoka az őröségyelős volt, aki napi jelentést tett a kapitányi hivatalnál. Az őröségyelős fizetése évi 400, egy őröségyelős 150 forintot jelentett (Friss Hírek, 1924).

A Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesült vármegyék 1874. szeptember 16-án rendes évnegyedes közgyűlésén a Déva-Ványán szervezendő felelős őröség szabályrendeletét jóváhagyták (Eger, 1874).

A Békés megyei Mező-Berény községben a személy- és vagyonbiztonság ügyét több éven át nagyobb részben az úgynevezett felelős őröség gyakorolta. Ezen intézmény csak magánjellegű vállalkozás volt, ezért a működését a megyei hatóság beszüntette és a községi képviselőtestületet a községi törvény – 1871. évi XVIII. törvénycikk a községek rendezéséről – alapján szervezendő rendőrség felállítására utasította (Békés megyei Közlöny, 1877).

Békés megye közigazgatási bizottsága 1878. március 4-én, Gyulán tartott ülésén az alispán időszakos jelentésében kitért arra, hogy Mező-Berényben, Gyomán, Endrődön felelős őröség működik, jóllehet Békés megye közönsége az

1876. novemberi közgyűlésében a 476. számú határozatával a felelősöri intézményt megszüntette. A megye határozatát a belügyminiszter helyben is hagyta. A gyomai járás szolgabírója jelentésében tagadta felelősörség működtetését, de elismerte, hogy Gyomán és Endrődön felelőskerülő nevet viselő magántársulat létezik; az alispán utasította a főszolgabíró az engedély nélküli szervezetek feloszlására (Békésmegyei Közlöny, 1878).

Nagyszalonta 1858. augusztus 1-től 12 állandó őr fogadott fel, akik a tűzi káron kívül minden kárért felelősek voltak. Havi fizetésük egyenként 15 pengőforintot tett ki, melyet a lakosok birtokarányban teljesítettek. A felelősörök feladatait rendeletben határozták meg. A megtérített károk egy-egy őrre esően alig haladták meg éves szinten az öt forintot. 1859 tavaszán 10 felelős lovascsósz fogadtak fel a vetések, kaszálók és más termények megőrzése céljából. A felelősörök eredményes működését nagyban segítette, hogy a császári és királyi szolgabíró a kihágók fölött azon a napon ítélkezett, amelyiken a feljelentést megtették. Ettől pedig az elkövetők rettegtek (Halász, 1888). A századforduló táján arról emlékeztek meg, hogy a nagyszalontai felelősörök és felelőscsősök 2-3 évtized elteltével már nem működtek hatékonyan, ezért 1891-ben felállították a községi rendőrséget (Endrődy, 1898). Olti Mózes (1868–1916) említést tett a csőszyök felelősségéről, jövedelmüknek 1857-ben történt javításáról és a fizetéses éjjeli őrök helyzetéről. *„Sokszor megtörtént, hogy egyes élelme-sebb gazdák maguk fogyasztották el hizott libáikat és rucáikat, maguk törték fel kamráikat, rejtették el húsféléiket, aztán jelentést tettek az előljáráságnál, hogy meglopták őket. Ilyenkor, – ha nem derült ki a turpisság – a felelős örség sajátjából fedezte a bejelentett károkat”* (Olti, 1906).

Arany János (1817–1882) a Bihar megyei – ma Békés vármegyei – Sarkad községben 1866. december 30-án ismeretlen tettesek által elkövetett betörésről küldött tudósításában jelezte, hogy a városi felelős éji őrön kívül minden éjszakára kettő éji őrököt rendeltek ki (Arany, 1867).

A szintén Bihar megyei Sáp községben a kártételeket (terménylopásokat) megelőzendő rendszerint, így 1866-ban is, megállapították a tengerítörés idejét. A keskeny szalagokban húzódo földeken a termést az érés kezdetétől a betakarításig felelőscsőszyök őrizték, akik, ha mégis bekövetkezett a kár, azt elég jól fizetően megtérítették (Molnár, 1968).

Galgóczy Károly (1823–1916) feltárta, hogy a solti alsó- és középjáras sok községében a belső és a külső rendőrségre felelősörök és csőszyök voltak fogadva. Hajóson nyolc felelőséjör és csőszy szolgált; juttatásuk együttesen 1000 forint készpénz és meghatározott mennyiségű gabona volt, ezért ők minden kártételért felelősök voltak. Hasonló felelőséjörök és csőszyök voltak Nádudvaron, Foktán, Császártöltésen, Bátyán is. Péczelen, Czinkotán úgy voltak fogadva a külső

csőszök, hogy az olyan kárt, amelyre nézve a tettést felkutatni nem tudják, ők tartoznak megfizetni (Galgóczy, 1877).

1874 elejétől a Tolna megyei Alsónyéken felelősörök álltak szolgálatba, melyet követően megszűntek a lopások és a kártételek. Sajnos az egyik felelősört meglőtték. E súlyos büntett hatására a bölcs községi bizottmányi tagok döntést hoztak arról, hogy „*Ki-ki őrizze a magáét, mert az örnek fizetni kellene, azt pedig a gazdagabbak nem akarják tenni birtok aránylag, mert ha tőlük lopnak, marad is, a szegénynek pedig mindene oda van, tehát annyival inkább vigyázhat*” (Töttös, 1984).

Kopasz Gábor (1912–2000) általános leírása szerint egyes városokban, mint Mohácson is, a nagyobb biztonság megteremtése céljából úgynevezett felelős őrséget szerveztek, amely állt belőrökből és mezei csőszökből. Tagjaikkal a település szerződést kötött, amely csak valamelyik fél szerződésszegése esetén volt felbontható. A felelősőség fenntartásához szükséges összeget a lakosságra vetették ki és adó alakjában hajtották be. A keletkezett károkért felelősek voltak az örök. Az esetleges károk biztosítására fizetésük egy részét óvadék címén visszatartották. Kellő vagyonnal nem rendelkezőknek kezeset kellett állítaniuk. A keletkezett károkat az úgynevezett városi örbíróságok ítélete alapján kellett a felelős öröknek megtéríteni (Kopasz, 1965).

Nagyharsány község 1873-ban négy felelősört alkalmazott egyenként évi 250 forint fizetéssel (Magyar Nemzeti Levéltár, 1873).

Egy Hercegszőlősen, 1879. május 15-én kelt levélben arról szólt tudósítás, hogy a megyei közgyűlés jóváhagyta felelősörök felállítását úgy a községben, mint annak határában. Részletesen beszámolt az intézmény létrehívásának okairól, mégpedig a tilosban legeltetésekről, a terménylopásokról, más tolvajlásokról, veszekedésekről, amelyek esetenként szándékos emberölésbe is torkollottak. Az írás szerzője amiatt is kesergett, hogy felelősörnek, sőt csősznek is olyan egyéneket vesznek fel, akik életüket lopásokkal tengették, s ha a kártévőkkel nem értenek egyet, vagy nem lopnak, alacsony bérük mellett éhen is halhatnak (Sz. n., 1879).

Siklóson 1881-ben a mezei kártévők, a magán és tilos legeltetők megfékezése céljából mezei és hegyrendőri szabályzatot adtak ki, melyben rögzítették, hogy felelősörök kellő számban állítandók (Siklós és Siklósvidék, 1991). A következő év januárjában két ház lett a lángok martaléka; az egyik egy felelősöré volt, aki azt gyanította, hogy bosszúból gyújtották fel a házat (Pécsi Figyelő, 1882).

Majs község 1901-ben szabályrendeletet adott ki a községi rendőrség, valamint a mezei rendőrség szervezéséről, melyben kimondta a korábban alkalmazott intézmények alkalmatlanságát. „*I. Szakasz 1.§ A községben és ennek területén határában eddig alkalmazott csozlató, határkerülő, felelős vagy nem*

felelős ör, éjjeli ör stb. intézmény a célnak meg nem felelő” (Magyar Nemzeti Levéltár, 1902).

1876-ban a dunaszekcsői abnormis állapotok között szerepelt az is, hogy felelős csőszeiknek jó hírnevében kételkedni lehet, mivel egyikük pincetörés és pálinkalopás miatt a váci fegyintézetben is megfordult. Egy évvel korábban két tekintélyes polgár akarta vállalni felelősség mellett a határ megőrzését, de elutasították őket, s a mostaniakkal egyezkedtek (Sarlós, 1876).

1881 tavaszán a Mohácshoz tartozó szőlőhegyeken, a mezőn, a réten a birtokosok által fizetett felelőspásztorokat állítottak fel. Feladatukként határozták meg a gondjaikra bízott vagyona való felvigyázást, és a károk megtérítését. A háztulajdonosok által busásan fizetett éjjeli házpásztorok, jussukat minden hónap elején beszédtek, ám kötelességüket kevés eredményességgel teljesítették. Gyakran azért nem vették észre a tolvajokat, mert féltek a bosszújuktól (F. E., 1882).

A felelősörség eltörléséről rendelkező belügyminiszteri körrendeletéről szóló leiratot Baranya Vármegye Törvényhatósági Bizottságának 1884. május 12-én megtartott közgyűlésén felolvasták és végrehajtás végett a járási szolgabíróknak kiadták. A belügyminiszteri rendelkezés a csendőrség támogatására, a cselédség és pásztorok nyilvántartására, a zárórák pontos megtartására, éjjeli örök rendszeresítésére, a felelősörök intézményének eltörlésére és a toloncsabályok kellő alkalmazására hívta fel a törvényhatóságot (Mohács és Vidéke, 1884). A belügyminiszter tiltó rendeletét Mohácson, Sombereken, Liptódon bizonyosan nem hajtották végre. *„Sürgősen felhívjuk az illetékes köröket, hogy a nálunk is alkalmazásban levő felelőscsősők intézményét rögtön beszüntessék s a községeknek csak rovatlan előéletű örök felfogadását engedjék meg, az eddig ily minőségben alkalmazva levő nem feddhetlen előéletű egyénektől pedig azonnal szedessék be a löfegyvereket”* (Mohács és Vidéke, 1885).

A belügyminiszteri tiltás nyomán 158/1884. szám alatt hozott vármegyei közgyűlési határozat végrehajtása 1888-ig sem ment teljesezésbe, ezért a mohácsi járás főszolgabírója újabb utasításban hívta fel a községi jegyzőket arra, hogy a felelőscsősők felfogadását megtiltó rendeletek betartását ellenőrizzék (Mohács és Vidéke, 1888).

A felelősörség-felelősör intézmény szerepelt az országgyűlés előtt is. Egyszer egy késői definícióval, másszor egy korábbi interpelláció formájában, mely utóbbit hírlapi megjegyzések is kísérték.

A fogalmat Prónay Dezső (1848–1940) 1891. július 23-i felszólalásában adta közre. *„A felelős örök intézménye abban áll, hogy a községben vannak vállalkozók, a kik bizonyos biztosítási díj fejében a község határában ellopott ingóságok értékét megtérítik”* (Prónay, 1891). Azelőtt a községek pályázat hirdetésével közvetítettek, s ha a vállalkozóknak megfelelték a feltételek, akkor

vállalkoztak. „*A vállalkozók azt mondták: ha nekünk a község, mint testület 800 frt. díjat biztosít, akkor vállalkozunk; ha már most a biztosítási összeg 800 frtnál többre rúgott, az a község haszna volt, ha kevesebb volt, a deficitet a község pótható útján fedezte. [...] A községek közvetítése legújabbán megszűnt, de a dolog maga létezik*” (Prónay, 1891).

1876. december 20-án tartott községi képviselőtestületi ülésén a Bács-Bodrog vármegyei Bácsföldvár két évre szóló szerződést kötött a személy- és vagyonbiztonság helyreállítása céljából Ivanics Sándor szenttamási lakos vállalkozóval, aki megyei csendbiztosként tett szert közbiztonsági (rendőri) tapasztalatokra. A szerződésbe foglalt feltételek voltak:

- a) a vállalkozó jól áll a vagyonbátorság fenntartásáért a község határában, és annak biztosítékául leköt 50 lánca földet a községnek;
- b) gondoskodik az utcai csend és rendfenntartásáról nappal és éjjel;
- c) kap azért a községtől évi 4800 forintot.

A megállapodás okát szolgáltatta a község által tartott őrök (rendőrség) magatartása, amely eredménytelen működést jelentett, sőt tolvajok pártolását, esetenként lopások elkövetését is (Munkás-Heti-Krónika, 1876).

A korábban említett interpelláció a Bács-Bodrog megyei éjjeli őrök kegyetlenkedése tárgyában 1887. január 22-én hangzott el a belügyminiszterhez címezve. Orbán Balázs (1829–1890) előadta, hogy Bács-Bodrog megye nyolc községében, nevezetesen Zsablyán, Goszpodiniczán, Nádalyon, Gyurgyevon, Csurogon, Szent-Tamáson, Bács-Földváron, Petrovoszelon a régi felelősörök üdvös és célszerű intézményének megszüntetését követően éjjeliőr biztosnak egy volt csendbiztos neveztek ki. Ivanics Sándort, aki mindenféle gyanús egyénekből szervezett magának fülig felfegyverzett őrsegeket, melynek tagjai a képviselő szerint különféle kínzásokat, rémséges kegyetlenségeket követtek el. Több esetben kiderült, hogy a vattatásuk során meggyötört embereket, előállításukat követően, a bíróság azonnal szabadon bocsátotta. A felszólaló felkéri a belügyminisztert, hogy kiküldött bíró által folytasson vizsgálatot és a felsorolt községek „*akarata és tudta nélkül beállított éjjeli őr csapatokat méltóztassék felszlatni s a rendes, szokásos felelős éjjeli őröket beállítani azok helyébe*” (Orbán, 1887). Választ ugyanezen az ülésen Tisza Kálmán (1830–1902) miniszterelnök adott. A felhozott személyek magatartására vonatkozóan a bírósági vizsgálat eredménye alapján fog döntés születni. A felelősörök intézményének visszaállítására vonatkozó kérdésre „*határozott nemmel felelek, mert a felelős éjjeli őrök rendszerét úgy a tudomány, mint a gyakorlat elítélte véglegesen, (Általános helyeslés) mert ezen felelős éjjeli-őrök rendszerint nem egyebek, mint a tolvajlásnak eszközei, (Élénk helyeslés) a miért fizetést húznak. Azt az intézményt*

tehát visszaállítani nem fogom” (Tisza, 1887). Visszahivatkozást jelentett az 1891. évi február 2-án, 1235 szám alatt, egyedi ügyben hozott belügyminiszteri döntés, amely rámutatott arra, hogy „*törvényszerű felelőség alatt álló éjjeli őrök lényegesen különböznek, az ország déli vidékein divatozott úgynevezett felelősóri intézménytől, mely szerint az illetők, mint vállalkozók általában kötelezték magukat a felmerülő károk megtérítésére.*” Kimondta és rögzítette azt is, hogy az elfajult, erkölcstelen következményekre vezetett intézményt „*hivatali elődöm 1884. évi 13.319 szám alatt kibocsátott kör rendeletében el-
törlendőnek jelentette ki*” (Magyar Közigazgatás, 1891).

Orbán Balázs interpellációjára 1887. január 24-i keltezés alatt 22 aláírással érkezett a Pesti Napló szerkesztőségébe olvasói levél, amely szerint Újverbász és még három szomszédos községben a legnagyobb meglepedésnek és nyugalomnak örvendenek azóta, amióta e településeken Ivanics Sándor őrsége őrködik (Pesti Napló, 1887).

Rácz György (1836–1909) is küldött Orbán Balázs interpellációjához kötődően olvasói levelet. Írásában rögzítette, hogy a „*felelős őrség intézménye a lehető legrosszabbnak bizonyult, melynek mindenáron való eltávolítása égető s parancsoló szükséggé vált; de [...] az Ivanovics Sándor-féle privát vállalatú őrség csak kevésbé rossz az előbbinél és egyáltalában nem oly tökéletes, mint amilyennek azt a tisztelt újverbásziak feltüntetni szeretnék*” (Rácz, 1887).

1887. február 17-én 97 aláíró nevével érkezett Orbán Balázs interpellációjához hozzászólás, melyben örömmel írtak arról, hogy megszűnt a felelőséjjeliőrök intézménye és jól működik az Ivanics Sándor vezette községi rendőrség. Tagjainak fizetése alig üti meg a felelőséjjeliőrök fizetésének felét, és nincsenek kitéve a felelősőrök által elkövetett lopásoknak (Nemzet, 1887).

Latinovits Pál (1856–1914) felszólalásában Bács-Bodrog vármegyét példaképpen mutatva, szükségesnek tartotta a vármegyékben a községi rendőrség behozatalát, amely semmivel sem kerül többbe, mint az azelőtti szomorú emlékü felelősőrök (Latinovits, 1900). Bács-Bodrog vármegyében a községek vagyonszüksége hosszabb időn át az úgynevezett felelősőrökre volt bízva. A több okból is tarthatatlanná vált intézmény helyébe 1891-től, Schmausz Endre (1840–1914) alispán áldozatos munkájának eredményeképpen létrejött a vármegye községi rendőrsége (Dudás, 1896). E testület, igazán jó kivitelezéssel, a községi rendőrségek vármegyei szervezését jelentette, mely országosan egyedülként itt valósult meg (Ernyes, 2013).

Baja rendfenntartását 1861-től felelőscsendőrök látták el. A város három egyénnel szerződött, akik kötelezettséget vállaltak arra, hogy 24 gyalog és hat lovasórról gondoskodnak, amelyért a település közösségétől évi 12 500 forintot kaptak. Ha e fizetés nem fedezte a büntettekkel okozott kárt, a hiányzó

összeget a vállalkozók saját vagyonukból tartoztak pótolni. A felelőscsendőrök intézménye a település belterületén 1881. március 1-ig, a város rendőrségének megszervezéséig állt fenn. A felelősőri intézmény a város külterületén 1884-ig működött (Endrődy, 1898; Tisza, 1925). A várost érintően a belügyminiszter az 5467/1885. számú határozatával eltörölte a felelősőri intézményt, s a hozzá való visszatérést akkorra is megtiltotta, ha a működő külőrség célszerűtlennek bizonyulna. A város külterületén a személy és vagyonbiztoság megvédését az állami csendőrségre kívánta bízni (Magyar Közigazgatás, 1887).

1887. október 14-én 56.131. szám alatt a belügyminiszter Baja város közönségéhez küldött rendeletében kifejtette, hogy a vagyonbiztonság érdekében teendő intézkedések kizárólag a közhatóságokat illetik meg, azoknak magánügyekre történő átruházására a városnak nincs joga. A rendelkezésre okot az adott, hogy némely községek azt a látszatot keltve alkalmaztak felelősőröket, mely szerint őket a birtokosok fogadták fel. Ilyen esetekben a tilalom kijátszását azzal is igyekeztek eltakarni, hogy a felelősőrök fizetését a költségelőirányzatba nem vették fel (Mohács és Vidéke, 1887).

A felelős örök deliktumaiból

1882 év elején a Baranya vármegyei Német-Bóly esperes-plébánosától „*több-féle baromfi ismeretlen tettesek által eltovasoltatott*”, s az azonnal megejtett rendőri kutatások nem vezettek eredményre. A folyamatos nyomozás később felderítette az elkövetőket, akik további 18 egyszerű, illetőleg betöréssel párosult lopásról tettek beismerő vallomást. A négy tettes között volt kettő mohácsi felelőséjjeliőr (Mohács és Vidéke, 1882).

A Tolna vármegyei Báta községben, 1884. augusztus 28-án mulatozás közben az italozást abbahagyó társukat ketten is arcul ütötték. A menekülő embert, utolérését követően, ütlegelték, rugdosták. Kiabálására a kocsmában megjelent két felelősőr, de nem keltek a sértett segítségére, sőt egyikük beállt a támadók közé és ő is bántalmazta a földön fekvő, védekezésre képtelenné vált áldozatot. Azt sem akadályozták meg, hogy a bántalmazók az ájult, magatehetetlen sértettet csónakba tegyék és a Duna közepén a folyóba dobják. A felelősőrök a történeteket igyekeztek elhallgatni, csak három nap elteltével, a cselekmény köztudomásra jutása után beszéltek arról (Budapesti Hírlap, 1884). A felelősőrök később azt állították, hogy a sértettet a községházához akarták kísérni, de ő elfutott s a Dunába vetette magát, biztosan azért, hogy úszva meneküljön előlük. A boncolás azonban azt állapította meg, hogy az áldozat olyan súlyos sérüléseket szenvedett, amelyek miatt úszásra képtelen volt (Pesti Hírlap,

1884). Az eset „érdekessége”, hogy az egyik felelőscsász egy jó útra tért lótolvaj, aki ideig-óráig sikeres bűnüldözővé vált. Mint bátai felelőscsász ő fogta el és adta át a csendőrségnek a Dunaszekcső és Bátaszék között elkövetett postarablás egyik tettesét (Pécsi Figyelő, 1884). 1884. május 4-én délután hat órakor Furkó puszta mellett két fegyveres egyén megtámadta a Dunaszekcsőről Bátaszékre tartó postakocsit és abból 256 forint készpénzt rabolt el. Éjjel 11 órakor Bátán, a szolgálatban lévő két csász gyanúsoknak találta az oda érkező idegeneket. Egyiküket elfogták, ám a másiknak sikerült megszökni. Az elfogott gonosztevőnél megtalálták az elrabolt készpénzt (Mohács és Vidéke, 1884).

A már említett Csonka Bálint 17 éves volt, amikor a betyárságra adta a fejét; 1873-ban, 29 évesen állt a Szegedi Királyi Törvényszék előtt, 42 súlyos bűn terhével. Bandájának 32 tagja között hat nő is volt (Egri Népujság, 1873). 1889-ben, mint öreg betyár, 48 évesen került az igazságszolgáltatás elé csász, illetőleg volt felelősőr foglalkozásuként. Akkorra a híres betyár már 22 évet töltött az Illavai Állami Fegyházban rablógyilkosságért (Pesti Hírlap, 1889); elfogását Klemm Jusztínian (1843–1892) csendőrfőhadnagy, zombori szárnyparancsnok, korábban Bács vármegyei csendbiztos vitte végbe 1888 őszén (Preszly, 1926). Klemm főhadnagy akkor került Bácskába, amikor ott még parázslott a betyárvilág tüze, s a felelős községi bakterek bokros felügyelete alatt loptak, raboltak (Tömörkény, 1898). A most felemlítésre kerülő bűncselekmény kapcsolódik a Szabadkán, 1886. október 30-ra virradóan elkövetett páncélszekrény lopáshoz, amelyhez mérhető csupán kettő történt, mégpedig Budapesten. Az elvitt Wertheim szekrény 400 000 forint értékű tartalma a korabeli legnagyobb zsákmányt jelentette a tolvajoknak (Budapesti Hírlap, 1886). Amikor a páncélszekrénylopás főcinkosa letartóztatásba került, Csonka Bálinték elhatározták, hogy megszerzik a bandafőnök szeretője által elrejtett pénzt, hiszen a főzsványnak úgy sincs rá szüksége a börtönben. A négyfős kompánia egyik tagja lett a 40 éves Korhecz János, 1887 óta Petrovoszellő mezőváros csendbiztosa, aki egyenruhát is adott Csonka Bálintra. 1888. június 29-én éjfél körül jelentek meg Gyulafalván, ahol ketten csendbiztosi egyenruhában voltak, hivatalos fellépésnek látszó magatartásuknak nyomatékokot adva. Kisebb erőszakkal megszerezték az elrejtett 22 000 forintot, melyet elosztottak egymás között (Politikai Ujdonságok, 1888). Végül ez a „visszarablás” vezetett a páncélkasszalopás tetteseinek elfogásához. A főcinkos szeretőjének, majd magának a főcinkosnak a 22 000 forintos ügy miatt tett vallomása bontotta meg a tolvajok zártságát, amely az 1888 őszén végrehajtott elfogásokkal vált egyre nyitottabbá.

Befejezés

A felelős őrség intézmény a magyar történelem asztalán morzsányi helyet foglal el az 1850-es évektől számítottan közel fél évszázadon át fennálló létével. Születése az emberek elégedetlenségéhez kötődő, elhalála pedig az 1884-ben megfogalmazott kormányzati tiltáshoz köthető, azzal együtt, hogy visszalopakodása nem egyszer tetten érhető. Megmutatkozása a Magyar Királyság déli és középső területein történt, hatékonyságáról pedig a fellelhető vélemények egyaránt tartalmaznak lesújtó és magasztaló vonásokat is. Működése alatt, a hozzá kötött hiedelmek ellenére, észlelhetően csődöt mondott a „rablóból lesz a legjobb pandúr” gondolat.

A felelős örök tevékenységét, a felelős őrségek jellemzőit taglaló sajtó esetenként a tájékoztatás homlokterébe emelte, míg a csekély terjedelmű szakirodalom, kevés adattal, inkább a felelős őrség intézményének negatív vonásait mutatja be. A helyi, illetőleg megyei hatóságok rendfenntartási útkeresésébe beágyazódott magánvállalkozási próbálkozások pedig – főképpen annak káros hatása okán – a kormány tiltó fellépésével találkoztak.

Dokumentarista szemléletű írásunkban az általunk arra érdemesnek gondolt szemelvényeket villantottunk fel a honi rendészet történetének egyik csekély kiterjedésű, kevésbé erőteljes nyomot hagyó intézményéből. Bepillantást adva a rendészet történetének egy, talán sokak által csak kevésbé ismert szelvébe, azzal a reménnyel, hogy a tanulmányukban közre adottak kellő alapot nyújthatnak a téma megismeréséhez, illetőleg a jövőbeni mélyebb kutatás(ok) végzéséhez.

Felhasznált irodalom

- Arany J. (1867, január 16.). Sarkad (Bihar) Itt is rablások. *Politikai Ujdonságok*, 30.
- Bárczi G. & Országh L. (Szerk.) (1959). *A magyar nyelv értelmező szótára* (1. köt., A–D). Akadémiai Kiadó.
- Békésmegyei Közlöny. (1877, május 3.). *M. Berény*, 2.
- Békésmegyei Közlöny. (1878, március 7.). *Közigazgatási bizottsági ülés*, 2.
- Budapesti Hírlap. (1883, január 25.). *A csendőrség Mezőtúron*, 3.
- Budapesti Hírlap. (1884, szeptember 9.). *Tréfaból megölt ember*, 5.
- Budapesti Hírlap. (1886, november 2.). *Kirabolt milliomos*, 5.
- Czuczor G. & Fogarasi J. (1862/1864/1867). *A magyar nyelv szótára* (I., II. és IV. köt.). Akadémia.
- Dudás Gy. (1896). *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája* (2. köt.). Vármegye közönsége.

- Eger. (1874, október 8.). *Megyei élet*, 323.
- Eger. (1875, május 13.). *Megyebizottsági ülés*, 145–146.
- Egri Népiújság. (1873, február 6.). *Híres betyár a szegedi törvényszék előtt*, 48.
- Endrődy G. (1898). *Magyarország rendőrsége az államosítás előtt*. Dobay.
- Ernyes M. (2013). A községi rendőrségek a vidék rendvédelmében. *Belügyi Szemle*, 61(9), 97.
<https://doi.org/10.38146/bsz-ajia.9.v61.i2013.pp75-113>
- F. E. (1882, március 19.). Seperhessünk egy kissé a magunk háza előtt. *Mohács és Vidéke*, 1–2.
- Ferenczy Á. (1905). *A politika rendszere*. Politzer.
- Friss Hírek. (1924, február 10.). *Vásárhelyi kürtös bakterek alkonya*, 2.
- Galgóczy K. (1877). *Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye monographiája: Második rész: A megye jelene általában*. Pestmegeye közönsége.
- Halász J. (1859, november 3.). Nagy-Szalonta város emelkedése. *Politikai Ujdonságok*, 617–618.
- Hautzinger Z. (2013). Az első idegenjogi törvény. In *A modernkori magyar határrendezést száz-tíz éve* (p. 179). MRTT Határrendészeti Tagozat.
- Hód-Mező-Vásárhely. (1882, október 8.). Városi rendőrségünk, 1.
- Karvasy Á. (1845). *A politikai tudományok rendszeresen előadva*. k. n.
- Komoróczy Gy. (1973). A közigazgatás 1850–1944 között. In I. Szendrey (Szerk.), *Hajdúböszörmény története* (p. 144). Városi Tanács.
- Kopasz G. (1965). Pécs és baranyai mezővárosok rendszete a feudális korban. *Különnyomat a Janus Pannonius Múzeum 1964. évi Évkönyvéből*, 279–290.
- Kormos B. (1869, december 17.). Közbiztonsági állapotunk. *Pesti Napló*, 1–2.
- Krassó-Szörényi Lapok. (1880, április 14.). Arad megye közgyűlés, 3.
- Latinovits P. (1900). Felszólalás az 1900. február 15-i országos ülésen. In *Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója* (XXVI. köt., p. 386). Pesti Könyvnyomda.
- Lippai Zs. (2022). A rendőrtiszthelyettes-képzés múltja és jelen. *Belügyi Szemle*, 70(4), 723–724. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.4.5>
- Magyar Közigazgatás. (1885, június 18.). *Elvi jelentőségű határozatok*, 4.
- Magyar Közigazgatás. (1887, február 3.). *A külőrség szervezete Baján*, 7.
- Magyar Közigazgatás. (1891, március 15.). *Éjjeli őrk kártérítési kötelezettsége*, 9.
- Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára. (1873). *IV.410 Baranya vármegye alispánjának iratai. b) Közigazgatási iratok 1872–1950*, 222.
- Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára. (1902). *IV.410 Baranya vármegye alispánjának iratai. b) Közigazgatási iratok 1872–1950*, 192.
- Mohács és Vidéke. (1882, február 26.). *Rendőri hírek*, 4.
- Mohács és Vidéke. (1884, május 11.). *Postarablás*, 3.
- Mohács és Vidéke. (1884, május 18.). *Törvényhatósági élet*, 2–3.
- Mohács és Vidéke. (1885, augusztus 16.). *Vagyonbiztonságunk őrei*, 1.
- Mohács és Vidéke. (1887, október 30.). *A felelősőri intézmény*, 3.

- Mohács és Vidéke. (1888, május 13.). *A felelőscsőszők ellen*, 3.
- Molnár A. (1968). Határhasználat a Bihar megyei Sápon a XIX. században. *Agrártörténeti Szemle*, 10(3–4), 514–551.
- Munkás-Heti-Krónika. (1876, december 31.). Államrendőrség hiányában, 2–3.
- Nagy T. & Lippai Zs. (2021). Politikai és egyéb csatározások a Képviselőházban – a Képviselőházi Őrség megalakulása és szerepe. *Magyar Rendészet*, 21(1), 42. <https://doi.org/10.32577/mr.2021.1.3>
- Németh J. (1896). Mezőrendőrség. In A. Bedő et al. (Szerk.), *Magyarország földművelése* (o. 558). Földművelésügyi miniszter.
- Nemzet. (1887, február 17.). A községi rendőrség Bács-Bodrogh megyében, 2.
- Olti M. (1906). Közigazgatás. In Móczár J. (Szerk.), *Nagyszalonta 1606–1906* (o. 96–97). Székely.
- Orbán B. (1887). *Orbán Balázs országgyűlési beszédei az 1884–87-diki országgyűlésen*. Tettei.
- Osváth P. (1905). *Közbiztonságunk múltja és pandúr korom emlékei*. Fritz.
- Pécsi Figyelő. (1882, január 28.). *Tűz*, 3.
- Pécsi Figyelő. (1884, október 18.). *Emberölés*, 3.
- Pesti Hírlap. (1884, szeptember 10.). *Brutális emberek*, 11.
- Pesti Hírlap. (1889, december 8.). *Törvénykezés. A negyedmillió bűnper*, 12.
- Pesti Napló. (1887, január 26.). *A közönség köréből*, 3.
- Politikai Ujdonságok. (1888, szeptember 12.). *Híres betyár*, 522.
- Politikai Ujdonságok. (1888, szeptember 19.). *Egy szennázciós bűnügy*, 533.
- Preszly L. (1926). *A csendőrség úttörői*. Budapesti Hírlap.
- Prónay D. (1891). Felszólalás az 1891. július 23-i országos ülésen. In *Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója* (XXVI. köt., p. 180). Pesti Könyvnyomda.
- Ráczy Gy. (1887, február 5.). Olvasói levél Orbán Balázs interpellációjára. *Pesti Napló*, 6.
- Révai Nagy Lexikona*. (1911). *Az ismeretek enciklopédiája* (3. köt.). Révai Testvérek.
- Sarlós G. (1876, szeptember 16.). Duna-Szekcső. *Pécsi Figyelő*, 2.
- Siklós és Siklósvidék. (1991, március 29.). Mezei és Hegyrendőri szabályok, 8.
- Sinoros Szabó J. (1862, július 10.). Gazdasági tudósítás. *Falusai Gazda*, 20.
- Sz. n. (1879, május 24.). H. Szőlős. *Pécsi Figyelő*, 7.
- Tisza K. (1887). Válasz az 1887. január 22-i országos ülésen Orbán Balázsnak. In *Az 1884. évi szeptember hó 25-re hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója* (XIV. köt., o. 185). Pesti Könyvnyomda.
- Tisza M. (1925). *Magyarország rendőrségének története*. Haladás.
- Tömörkény I. (1898). *Betyárlegendák. Az alföldi rablóvilág történetei* (1. könyv). Engel.
- Töttös G. (1984). A régi Sárköz jókedve. Alsónyéki bölcs tanács. *Tolnai Könyvtáros*, 15(2), 38–42.
- Vigh Z. (1989). Adatok Csanádvármegye közbiztonságáról a feudalizmus utolsó évszázadában. In Blazovich L. (szerk.), *Tanulmányok Csongrád megye történetéből* (14. köt., o. 77–102). Csongrád Megyei Levéltár.

Zaicz G. (2006). *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. Tinta.
Zsoldos I. (1838). *Néhány szó a honi közbátorságról*. Tratter – Károlyi – Zsoldos.

Alkalmazott jogszabályok

1840. évi IX. törvénycikk a mezei rendőrségről
1871. évi XVIII. törvénycikk a községek rendezéséről
1881. évi XXI. törvénycikk a Budapest-fővárosi rendőrségről
158/1884. számú Baranya Vármegye közgyűlési határozat
1884. évi 5207. számú Kúria büntető tanács elvi határozat
5467/1885. számú belügyminiszteri határozat
1887. október 14-én 56.131. számú, a belügyminiszter Baja város közönségéhez küldött rendelete
1891. évi február 2-án, 1235 számú, egyedi ügyben hozott belügyminiszteri döntés

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Ernyes M., & Lippai Zs. (2026). Betekintés a 19. századi Magyarország felelős őrsége működésébe. *Belügyi Szemle*, 74(5), 1267–1285. <https://doi.org/10.38146/BSZ-AJIA.2026.v74.i5.pp1267-1285>

Nyilatkozatok

Összeférhetetlenség

A szerzők nem jelentettek összeférhetetlenséget.

Finanszírozás

A szerzők nem kaptak pénzügyi támogatást a kutatáshoz, a szerzőséghez és/vagy a cikk publikálásához.

Etikai nyilatkozat

Jelen cikkhez nem kapcsolódik adatkészlet.

Nyílt hozzáférésről szóló tájékoztatás

Jelen cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY NC-ND 2.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.0/>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje feltüntetésre kerülnek.

Levelező szerző

A cikk levelező szerzője Lippai Zsolt, aki a lippai.zsolt@uni-nke.hu e-mail címen érhető el.